

УДК 378.147:573:611+612.1/8:61: 377.112.4

Довжук Н. Ш.

ПРОФЕСІЙНА АДАПТАЦІЯ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ МЕДИКО-БІОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ЯК ПРОБЛЕМА ПСИХОЛОГІЇ ОСОБИСТОСТІ ТА РОЗВИТКУ

У статті обґрунтовано базові поняття дослідження для здійснення методичного супроводу професійної адаптації у майбутніх викладачів медико-біологічних дисциплін вищих навчальних закладів у процесі магістерської підготовки. Проведено дослідження сформованості компетентності професійної адаптації до науково-педагогічної діяльності у майбутніх викладачів медико-біологічних дисциплін вищих навчальних закладів за розробленою методикою діагностики і моніторингу у процесі констатувального експерименту та здійснено аналіз його результатів.

Ключові слова: професійна адаптація, майбутні викладачі медико-біологічних дисциплін вищих навчальних закладів, магістерська підготовка, науково-педагогічна діяльність, компонентна структура, рівні сформованості компетентності.

Постановка проблеми. В умовах ринкових відносин соціально-економічні, та організаційно-управлінські процеси відзначаються динамічністю, що зумовлено різними факторами: технологізацією та інформатизацією освітніх послуг, відповідно до яких змінюються організація праці персоналу, структура застосування освітніх ресурсів; регуляторним забезпеченням кадрового відбору якісного складу спеціалізованих кафедр. Це спричиняє модернізацію управління науково-педагогічними кадрами у вищих навчальних закладах та відповідної магістерської підготовки, яка має бути найбільш ефективною і відповідати належній організації науково-педагогічної діяльності у вищій школі. Випускники вищих навчальних закладів мають бути висококонкурентними на регіональному, національному ринку праці, мати рівні можливості працевлаштування в країнах Євросоюзу, тому організація науково-педагогічної діяльності у вищих навчальних закладах має бути ефективною і якісною, забезпечувати максимальну професійну адаптацію майбутніх викладачів, надаючи якісні освітні послуги на етапі магістерської підготовки.

Мета статті – визначення наукового апарату дослідження та висвітлення початкового стану сформованості компетентності професійної адаптації у майбутніх викладачів медико-біологічних дисциплін вищих навчальних закладів у процесі констатувального експерименту.

Завдання дослідження:

1) визначити базові поняття дослідження для обґрунтування методичного супроводу забезпечення ознайомлення майбутніх викладачів медико-біологічних дисциплін вищих навчальних закладів з базовими поняттями дослідження;

2) здійснити емпіричні дослідження початкового стану сформованості компетентності професійної адаптації у майбутніх викладачів медико-біологічних дисциплін вищих навчальних закладів у процесі констатувального експерименту.

Результати теоретичного дослідження. Психолого-педагогічні засади процесу професійної адаптації особистості у розвитку освітньої діяльності досліджували: В. Бутенко, Л. Виготський, О. Леонтєв, А. Реан та ін.; особливості професійної адаптації молодого вчителя – Т. Белан, Т. Коляско, О. Мороз, Н. Чайкіна, М. Холявінська та ін. [1, 5, 9, 10].

Соціально-психологічні аспекти професійної адаптації фахівців до умов професійної діяльності – А. Георгієвський, З. Дробінська, С. Дружилов, Л. Карамушка, О. Маслов, О. Стаднік, Н. Строкаль та ін. [3, 4; 7, 8].

Особливості професійної адаптації викладачів-початківців вищих навчальних закладів досліджено у наукових працях Н. Бутенко, С. Ніколаєнко, І. Облес, А. Пережогіна, С. Хатунцевої та ін. [2, 6].

Однак проблема професійної адаптації у майбутніх викладачів медико-біологічних дисциплін вищих навчальних закладів залишається не дослідженою і не вирішеною.

Широке коло науковців як психологічних, так і педагогічних наук приділяють значну увагу проблемі професійної адаптації молодих спеціалістів, оскільки дане питання обумовлено

підвищенням ролі людського капіталу в розвитку демократичного суспільства. Пошук нових шляхів формування творчо-активної особистості пов'язаний із вивченням адаптаційних процесів, які лежать в основі її взаємодії з суспільством у всіх сферах життєдіяльності (у спілкуванні, праці, навчанні і т. п.). Особливо це важливо для професійного становлення майбутнього педагога, оскільки ефективність професійної адаптації визначатиме успіх формування його ідеалів, цінностей, переконань, особистісних якостей.

Проблема професійної адаптації й опанування педагогічною діяльністю фахівцем-початківцем відноситься до питань, що традиційно хвилюють і є важливими в дослідженнях педагогічної професії. Адаптація як найбільш універсальна категорія пояснює загальну сутність життя (як загально біологічний принцип), а також розкриває суть соціального життя суспільства (дослідження одного з механізмів діяльності індивідуумів у різних сферах суспільного життя). Дійсно, виникнувши в галузі природничих наук – у біології і медицині, ця категорія поступово поширилася й у сферу суспільних наук, що досліджують соціальні процеси в суспільстві. По суті поняття "адаптація" може мати різні значення в залежності від того, які аспекти розглядаються – біологічні чи соціальні [1, с. 81–82].

Аналізуючи професійну адаптацію як психолого-педагогічну проблему, О. Стадник наголошує на необхідності посилювати наступність між освітнім та професійним середовищами, розробляти нові педагогічні підходи до розв'язання професійних проблем, пов'язаних із входженням молодого спеціаліста до виробничої сфери. Процес адаптації визначається в науці як входження особистості в нове для неї предметне і соціальне середовище, становлення її як активно функціонуючої частини, об'єкта і суб'єкта стосунків цього середовища. Подальші міждисциплінарні розробки поняття "адаптація", узагальнює науковець, дозволили виокремити цілу низку супутніх понять, що розуміються вченими як види адаптації: психологічна, педагогічна, соціальна, професійна та ін. Часто дослідники розглядають адаптацію як поєднання кількох типів адаптації (соціально-культурна адаптація, соціально-психологічна тощо), оскільки адаптаційний процес важко поділити на окремі ізольовані одна від одної структурні частини – вони всі взаємопов'язані і взаємозумовлені [6].

Професійна діяльність викладача – це форма його активного ставлення до об'єкта, змісту, форм організації цієї діяльності, методів і засобів навчання. Ця діяльність передбачає певні цілі, завдання, функції, уміння. Центральним системоутворювальним елементом професійно-педагогічної діяльності викладача є її цілі. Узагальнено їх можна визначити так: формування системи наукових знань, умінь і навичок; формування особистості спеціаліста засобами навчальної дисципліни, педагогічною діяльністю у цілому й особистим потенціалом викладача. Відповідно до головних цілей педагогічної діяльності можна виокремити такі її функції: перетворювальна (пов'язана з необхідністю позитивних змін людської якості, системи стосунків, педагогічної ситуації); інформаційна (задана необхідністю обміну культурним досвідом між поколіннями); комунікативна (зумовлена спільністю дій і необхідністю спілкування в системі "людина-людина"); організаційна (пов'язана з потребою впорядковувати дії усередині педагогічних систем і процесів); демонстраційна (задана вимогою еталонності дій педагога, що транслює культурні зразки іншим людям). Головна функція викладача, у якій найповніше виражений його професіоналізм, – формування бази знань, а також формування й розширення понятійного тезаурусу студента. Друга важлива функція – перетворення об'єкта освіти (студента) в суб'єкт самовиховання, самоосвіти, саморозвитку. Для реалізації цих функцій необхідно вміти формувати у студента потребу в самовихованні, навчати його самостійно формулювати відповідні завдання і вирішувати їх. Так викладач перетворює педагогічні цілі у цілі студента. Вирішити це складне завдання він може лише за умов усвідомлення загальної мети своєї діяльності, уміння вирізнити у ній цілий ряд складових та перетворити їх у педагогічні задачі. Психологічну структуру діяльності викладача характеризує система його послідовних взаємопов'язаних дій, що спрямовані на досягнення поставлених цілей унаслідок розв'язання педагогічних задач. Структура психологічної діяльності викладача охоплює такі компоненти, як конструктивний, гностичний, проектувальний, комунікативний, організаторський. До цієї структури сьогодні деякі вчені також додають соціально-психологічний компонент, що сприяє усуненню всіляких перепон у виникненні діалогу в навчальному процесі і полегшує його перебіг [2, с. 32].

Отже, узагальнює Н. Бутенко, професійна діяльність викладача полягає у реалізації певних функцій, які потребують різноманітних умінь та навичок. Сучасний стан розвитку вимагає вдосконалення підготовки викладачів вищої освіти. Професійно-педагогічна компетентність відображає готовність і здатність людини професійно виконувати педагогічні функції відповідно до прийнятих у суспільстві освітніх нормативів та стандартів [2].

Для вирішення проблем професійної адаптації, зазначає З. Дробінська, необхідно використовувати і розвивати такий інструмент, як управління психологічною адаптацією молодих педагогів, особливо на ранніх етапах їх професійної діяльності, яке б полягало в організації ефективного і доцільного психологічного супроводу молодих спеціалістів, спрямованого на повноцінний розвиток особистості та її самореалізацію в соціумі [3, с. 185].

Методика та процедура дослідження включає проведення анкетування та опитування для виявлення вихідного рівня сформованості компетентності професійної адаптації у майбутніх викладачів медико-біологічних дисциплін вищих навчальних закладів у процесі констатувального експерименту. Діагностичний комплекс визначення рівня сформованості компетентності професійної адаптації є авторським доробком, який містить: анкети компетентності професійної адаптації майбутніх викладачів медико-біологічних дисциплін вищих навчальних закладів; методику диференційної діагностики визначення сформованості компетентності професійної адаптації.

Аналіз результатів дослідження. Професійна адаптація науково-педагогічного працівника вищого навчального закладу служить надійною основою організаційно-методичного і технічного освоєння нової сфери професійної діяльності в умовах кафедри. Освоєння нової сфери професійної діяльності – науково-педагогічної діяльності відбувається на основі формування і розвитку професійної компетентності, формування нових професійних навичок виконання професійних обов'язків, проектування і здійснення психолого-педагогічного, методичного супроводу освітніх процесів, організаційних та методичних заходів, що забезпечують динамічність та ефективність реалізації фахових компетенцій викладача вищого навчального закладу.

Перш за все, це необхідність створення найсприятливіших умов для продуктивної науково-педагогічної діяльності, оскільки професійна адаптація багато в чому залежить не тільки від професійної підготовки персоналу, але й від належної організації професійної науково-педагогічної діяльності. Тому визначальним для забезпечення професійної адаптації є створення сприятливих психолого-педагогічних умов професійної підготовки на етапі освітньо-кваліфікаційного рівня "Магістр", умов праці відповідно до специфіки діяльності та визначальних соціальних факторів впливу.

Досягнення належного рівня науково-педагогічної діяльності визначається ступенем професійної адаптації викладача до виконання нових професійних обов'язків. Отже, професійна адаптація є невід'ємною складовою особистісного професіогенезу викладача вищої школи.

Для проведення дослідження професійної адаптації у майбутніх викладачів медико-біологічних дисциплін вищих навчальних закладів необхідно проаналізувати і визначити базові поняття.

На основі здійсненого теоретичного аналізу можна узагальнити визначення поняття "професійна адаптація" як пристосування особистості до соціальних, організаційно-управлінських, екологічних умов праці.

Процес професійної адаптації характеризується як системний процес входження у коло повноважень, оволодіння фаховими компетенціями в обраній професії; його результативність виявляється у формуванні особистісної мотивації до професійного і фахового вдосконалення, продуктивній і творчій професійній діяльності.

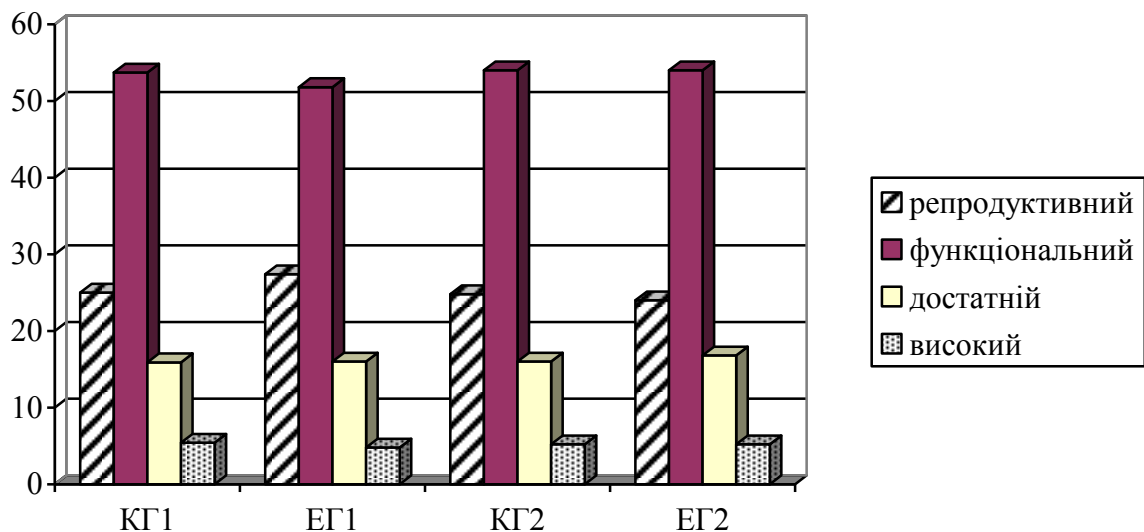
Як різновид, професійна адаптація майбутніх викладачів медико-біологічних дисциплін вищих навчальних закладів в умовах впровадження компетентнісного підходу є системним процесом професійного розвитку на підґрунті застосування особистісних адаптаційних резервів, здібностей і мотивації до науково-педагогічної діяльності, який започатковується і відбувається у процесі магістерської підготовки шляхом формування професійної компетентності викладача вищого навчального закладу. Як складова професійної компетентності формується особистісна компетентність професійної адаптації до умов науково-педагогічної діяльності майбутніх викладачів медико-біологічних дисциплін вищих навчальних закладів.

Структура професійної адаптації майбутніх викладачів медико-біологічних дисциплін вищих навчальних закладів поєднує компоненти: аксіологічно-ціннісний, когнітивний, операційно-технологічний, діяльнісно-рефлексивний. Відповідно до компонентів структури обґрунтовано критерії професійної адаптації майбутніх викладачів медико-біологічних дисциплін вищих навчальних закладів та рівні сформованості особистісної компетентності професійної адаптації до науково-педагогічної діяльності у вищому навчальному закладі.

Визначено базові поняття для обґрунтування методичного супроводу забезпечення ознайомлення майбутніх викладачів медико-біологічних дисциплін вищих навчальних закладів на констатувальному етапі дослідження. Розроблено комплексну методику діагностики та моніторингу

у процесі магістерської підготовки. На початку констатувального експерименту створено контрольні (КГ1) та експериментальні (ЕГ1) групи студентів ОКР "Магістр" (загальною кількістю 50 респондентів), контрольні (КГ2) та експериментальні (ЕГ2) групи студентів ОКР "Магістр" (загальною кількістю 50 респондентів) проходили діагностику кінцевих станів сформованості компетентності професійної адаптації у майбутніх викладачів медико-біологічних дисциплін вищих навчальних закладів – зріз оцінки якості на завершення констатувального експерименту.

Результати емпіричних досліджень початкового стану сформованості компетентності професійної адаптації у майбутніх викладачів медико-біологічних дисциплін вищих навчальних закладів у студентів контрольних та експериментальних груп за розробленою комплексною методикою діагностики критеріальних показників визначення рівнів сформованості та моніторингу у процесі констатувального експерименту наведено у діаграмі на рис. 1.

Рис. 1. Результати емпіричних досліджень початкового стану сформованості компетентності професійної адаптації у майбутніх викладачів медико-біологічних дисциплін вищих навчальних закладів у студентів контрольних та експериментальних груп у процесі констатувального експерименту

Висновки та перспективи подальших досліджень. За результатами здійсненого теоретичного аналізу визначено базові поняття дослідження професійної адаптації у майбутніх викладачів медико-біологічних дисциплін вищих навчальних закладів. Проведено дослідження сформованості компетентності професійної адаптації до науково-педагогічної діяльності у майбутніх викладачів медико-біологічних дисциплін вищих навчальних закладів у процесі констатувального експерименту та здійснено аналіз його результатів. Встановлено, що в процесі констатувального експерименту початкові і кінцеві стани вибірок респондентів суттєво не відрізняються, якісні зміни відповідно до визначених рівнів сформованості в контрольних та експериментальних групах знаходяться в межах 0,1–1,9 %.

Перспективами подальшого дослідження є обґрунтування організації та етапів формувального експерименту дослідження професійної адаптації у майбутніх викладачів медико-біологічних дисциплін вищих навчальних закладів.

Використані джерела

1. Белан Т. Г. Особливості професійної адаптації молодого вчителя технологій до умов педагогічної діяльності / Т. Г. Белан // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. – 2012. – Вип. 120. – С. 81–84. – (Серія: Педагогічні науки).
2. Бутенко Н. Компетенції сучасного викладача вищої школи в контексті реалізації його місії / Н. Бутенко // Вісник Львівського університету. – 2009. – Вип. 25. – Ч. 1. – С. 31–39. – (Серія: "Педагогічна").

3. Дробінська З. Професійна адаптація та психолого-педагогічний супровід молодих фахівців / З. Дробінська // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. – 2013 – Вип. 46. – С. 183–186.
4. Карамушка Л.М. Психологія освітнього менеджменту: [навч. посібник] / Л.М. Карамушка. – К. : Либідь, 2004. – 424 с.
5. Коляско Т. Діяльність керівників шкіл щодо сприяння успішній адаптації молодих педагогів до професійної діяльності / Т. Коляско // Практика управління закладом освіти. – 2009. – №10. – С. 29–38.
6. Ніколаєнко С. Проблема професійної адаптації викладача-початківця до роботи у вищому навчальному закладі / С. Ніколаєнко // Світогляд – Філософія – Релігія: збірник наукових праць. – 2014. – Вип. 5. – С. 22–32.
7. Стаднік О. В. Професійна адаптація як психолого-педагогічна проблема / О. В. Стаднік // Теорія та методика навчання та виховання. – 2013. – Вип. 33. – С. 194–201.
8. Строкань Н. Професійна адаптація молодого спеціаліста / Н. Строкань // Школа: Інформаційно-методичний журнал. – 2007. – № 10. – С. 23–25.
9. Холявінська М. Перші кроки молодого педагога / М. Холявінська // Відкритий урок : Розробки, технології, досвід. Науково-методичний журнал. – 2008. – № 10. – С. 14–15.
10. Чайкина Н. О. Комплекс психологических методов исследования профессиональной адаптации молодого учителя / Н. О. Чайкина // Практична психологія та соціальна робота: Науково-практичний освітньо-методичний журнал. – 2009. – № 2. – С. 16–36.

Dovzhuk N. Sh.

PROFESSIONAL ADAPTATION OF THE FUTURE TEACHERS OF BIOMEDICAL SCIENCES IN HIGHER EDUCATION AS A PROBLEM OF PSYCHOLOGY AND PERSONALITY DEVELOPMENT

The article reasonably basic concepts to make research methodological support of professional adaptation of future teachers biomedical disciplines of higher education institutions in the preparation of the master. A study of formation of professional competence adaptation to scientific and educational activities in future professors of biomedical sciences high schools developed technique for diagnosis and monitoring process constatual experiment and the analysis of its results.

As a kind of professional adaptation of future teachers biomedical disciplines of higher education institutions in the implementation of competence approach is a systematic process of professional development for subsoil use personal adaptation reserves, ability and motivation to scientific and educational activities, which is launched and is in the Master training through formation of professional competence of the teacher of higher education. As part of professional competence forming personal professional competence adaptation to scientific and pedagogical activity of the future teachers of biomedical sciences universities.

The structure of future teacher's professional adaptation biomedical disciplines of higher education institutions combining components: axiological-value, cognitive, operational and technological, action-reflective. According to the criteria of structure components of professional adaptation of future teachers biomedical disciplines of higher education institutions and levels of personal professional competence adaptation to scientific and educational activities in higher education.

It was established that during the experiment constatual, initial and final states of samples of respondents were not significantly different, qualitative changes according to specific levels of formation in the control and experimental groups are within 0, 1 – 1, 9 %.

The prospects of further research is the rationale of forming stages and experimental study of professional adaptation of future teacher's biomedical sciences universities.

Key words: *professional adaptation, future teachers of medical and biological disciplines higher education, master's training, research and teaching activities, component structure, levels of competence.*

Стаття надійшла до редакції 05.12.2016 р.